

ORTODOXIA „VIRTUALĂ” – AMBIGUITATEA ȘI LIMITELE UNUI FENOMEN

„Este filmul un obiect indezirabil pentru istoric?” *Cu această întrebare debuta acum mai bine de treizeci de ani studiul lui Marc Ferro referitor la relația dintre film și societate, filmul ca obiect de cercetare istorică (Marc Ferro, „Le film – une contre analyse de la société”, în Faire de l’histoire, nouveaux objets, Gallimard, 1974). Între timp, întrebarea istoricului francez a primit nenumărate răspunsuri, s-au scris cărți, filmul ca sursă și obiect istoric nu mai miră pe nimeni. „Site-urile Internet cu tematică ortodoxă (SITO) constituie un obiect indezirabil pentru studiul faptului religios-contemporan din România?” – o parafrază a vechii întrebări, căreia vom încerca să-i schițăm o tentativă de răspuns în rândurile următoare. Medium is the message (mijlocul reprezintă mesajul), exclama victorios în optimismul general al anilor ’60 canadianul Marshall McLuhan, autorul celebrei Galaxii Gutenberg. În ce măsură oare mediul virtual își pune amprenta asupra ortodoxiei?*

Obstacole și dificultăți

Prima dificultate întâmpinată în cursul studiului SITO: abundența și diversitatea acestora. Așa cum arată istoricul italian Ronaldo Minuti, pionier în studierea relațiilor dintre științele sociale și Internet, creșterea cantitativă a numărului de adrese disponibile, departe de a fi un avantaj, ridică probleme serioase atunci când este vorba de a găsi un răspuns precis (Ronaldo Minuti,

Internet et le métier d'historien, Editura PUF, 2002). Am reușit să identific 58 de astfel de pagini dar, fără îndoială, numărul lor este cu mult mai mare. Există o mare varietate de SITO: de la foarte oficialul site al Patriarhiei Române la site-uri bricolate de către preoți de parohie pasionați de informatică, trecând prin pagini care abordează practica isihastă, dar și binefacerile autoterapiei zilnice cu zeamă de ridiche rasă. O categorie aparte o constituie „forumurile” de discuții cu tematică religioasă-ortodoxă, dintre care unele cum ar fi de exemplu forumul „Sihastru” – se disting prin violența mesajului anti-ecumenic și respingerea modernității, beneficiind, paradoxal, tocmai de mijloacele de expresie puse la dispoziție de către aceasta.

O altă dificultate majoră rezidă în caracterul eterogen al SITO. Mai toate conțin o culegere de texte „spirituale”, muzică religioasă, informații despre mănăstiri, dialoguri înregistrate cu tele-duhovnici mediatici (o reminiscență a curentului ASCOR al anilor '90), colecții virtuale de icoane etc. Unele dintre ele au în spate edituri sau publicații specializate în domeniul spiritual, fiind integrate în acest ultim caz în nebuloasa *new-age*, care își găsește un mijloc de exprimare teribil de eficient pe Internet, mediu care răspunde prin excelență *aderării prin neimplicare*, preceptul fundamental care stă la baza acesteia. În fine, fără a relansa dezbaterea asupra noțiunii de „prezență virtuală”, precizez doar că orice SITO este un „obiect” fragil, ce poate dispărea din spațiul ecranului de la o zi la alta, fără a lăsa urme, din varii motive. Nu dispăre însă doar o simplă adresă *www*, ci o formă unică de expresie religioasă.

Comunități electronice

Marea majoritate a studiilor dedicate mediului virtual de comunicare conțin referințe cu privire la inegalabila capacitate a rețelei de a da naștere (aproape) spontan unor comunități electronice și grupuri de aderenți, caracterizate prin forme de apartenență și obiceiuri specifice, dar care nu implică niciodată

un angajament social și politic total. Această *formă de apartenență fără angajament* exclusiv este extrem de atrăgătoare, mai ales, pentru cei care vor să se elibereze de anumite constrângeri sociale, având ca rezultat final o dedublare a sinelui, o veritabilă opoziție între identitatea *on-line* și cea *off-line* (Sherryl Turkle, *Life on the Screen: identity in the Age of the Internet*, Editura Touchstone, 1995). Spațiul electronic constituie un adevărat laborator, ce permite exprimarea unor trăsături mai puțin cunoscute ale personalității, de rezolvare a unor conflicte identitare avându-și rădăcinile în viața reală. Numai că problemele ridicate de sociabilitatea electronică aplicate domeniului religios dau naștere unor întrebări nebănuite doar cu câțiva ani mai înainte. Internetul transformă în mod fundamental raporturile de autoritate și, în general, raportul cu „celălalt”. Care este raportul dintre această nouă formă de expresie a religiozității individuale și Biserica ortodoxă? Mai poate „controla” canonic aceasta din urmă un spațiu de expresie prin definiție incontrolabil? Poate că ar trebui să remarcăm în treacăt, pe urmele unui „clasic” al domeniului virtual, Manuel Castells, faptul că una dintre marile mutații în sociabilitatea interumană în societățile moderne este tocmai schimbarea paradigmei legăturilor sociale, *rețeaua* substituindu-se din ce în ce mai mult comunităților teritoriale clasice.

Problema autorității

SITO, precum și alte forme „derivate” de prezență virtuală ale faptului religios contemporan, ar trebui să suscite un minimum de reflecție din partea capetelor care gândesc (post)modernitatea din BOR. Publicistica religioasă a anilor '30 din secolul trecut abundă în articole și luări de poziție cu privire la relația dintre religie și provocarea tehnologică reprezentată în acea vreme de radio și capacitatea sa nebănuită de a transmite la distanță mesajul religios. Mulți se întrebau atunci cum „lucrează” Sfânta Tradiție în cazul slujbelor de duminică transmise la radio... Astăzi,

nu ne putem împiedica să lansăm aceeași interogație, dar multiplicată la infinit din cauza puterii tehnologice a Rețelei. Internetul constituie un „amplificator de posibilități” formidabil pentru toate grupurile minoritare religioase, care oricum erau dificil de „controlat” canonic și înainte. Toată marea literatura teologică ortodoxă arată un singur lucru: autorul teolog, indiferent de nivelul și știința sa de carte, se plasează sub autoritatea supremă a Părinților, a Tradiției, cea atât de greu de explicat în cuvinte, dar atât de ușor de remarcat. Internetul însă, ca orice produs al postmodernității, pe de o parte fragilizează rolul autorului și îngăduie fragmentarea mesajului, iar pe de altă parte permite o libertate extraordinară sub masca anonimatului. „Călugăr67DAC” poate fi un pseudonim noaptea, în fața ecranului, dar și un respectabil funcționar patriarhal în timpul zilei.

Problema autorității se complică și mai mult dacă luăm în calcul și faptul că multe din persoanele care scriu virulent pe unele forumuri de discuții „ortodoxe” fac parte din cler, iar unii călugări tineri au primit ca „ascultare” sarcina de a construi și întreține un SITO. Orice muncă intelectuală ar trebui să procure călugărului o stare de liniște și calm necesară îmbogățirii spirituale – iar a avea acces nelimitat la jungla Net-ului semnifică în marea majoritate a cazurilor o invitație în chilie a tentațiilor de tot soiul. Acest aspect până acum nevăzut al vieții monahale ridică astfel noi întrebări cu privire la problema transiterii autorității și în acest mediu, adevărat rezervor al memoriei ortodoxe, pus la grea încercare de aceste noi practici virtuale, ducând la dezvoltarea unor noi forme de individualism, înscris în curentul mai larg al condiției postmoderne. Așa cum o arată Anthony Giddens, tocmai dezvoltarea nemăsurată a individualismului a făcut ca individul din societățile contemporane să nu mai accepte identitatea care îi era atribuită la naștere, inclusiv în formele cele mai simple: rasă, religie, aspect fizic etc. Căutarea disperată a unei formule pentru a fi „*el însuși*” îl împinge să construiască în mod continuu, să-și

găsească o identitate pierdută de fapt pentru totdeauna (Anthony Giddens, *Les conséquences de la modernité*, Editura L’Harmattan, 1994). În cadrul binomului religie-spațiu virtual, lipsa autorității duce la construirea unor identități care vor să *pară* tradiționale, având însă ca rezultat doar palide substitute supuse manipulărilor de tot soiul.

Adaptare sau secularizare ?

Pentru Max Weber, tradiția este o modalitate de a „simți, de a se comporta și de a reacționa în fața unei noi situații”. Marcel Mauss ne spune că „tradiția este ceea ce se transmite”, orice proces de transmitere implicând însă o adaptare a mesajului. Sociologul francez Maurice Halbwachs pune și el accentul pe adaptabilitatea memoriei creștine, adesea asociată tradiției, exigențelor lumii contemporane. Reprezintă SITO o formă de răspuns a ortodoxiei la modernitatea în care trăim sau este vorba de o formă de secularizare extrem de sofisticată? Nu am pretenția de a furniza un răspuns complet, ci doar câteva observații rezultate dintr-o analiză rapidă.

Este extrem de dificil de trasat profilul vizitatorului-tip al SITO, dar mai important este efortul de a recunoaște drept valabil modul special în care el trăiește religia în universul virtual și încearcă să-i dea un sens. Teologii, nu numai cei ortodocși, ar trebui să se aplece mai mult asupra ideii că transmiterea credinței, transplantarea ei de la o regiune la alta, de la un mediu la altul, aduce mereu în discuție problema continuității cunoașterii. „Am fost surprinși să constatăm raportul direct ce există între instabilitatea procesului tradiției și *rezultatele ambigue* [s.n.] care se observă după transplantarea creștinismului într-un alt mediu”, conchide raportul final din 1963 al comisiei „Tradiție și tradiții” a Consiliului Ecumenic al Bisericilor de la Geneva. Patru decenii mai târziu, această afirmație pare mai adevărată ca oricând. Nu putem oare vorbi de rezultate ambigue și în cazul expresiei

religioase ortodoxe pe Internet, un mediu virtual, ce-i drept, dar un *nou* mediu de expresie al acesteia? Cum am putea explica altfel tentația coabitării virtuale cu *new-age-ul ortodox*, expresie religioasă fără profunzime, dar și *link*-urile existente pe siturile legionare ce conduc direct la pagini ortodoxe, ca și cum relația sinuoasă dintre Biserică și Garda de Fier din perioada interbelică s-ar fi prelungit în mediul virtual?

Și încă: anii ce vor veni vor aduce cu ei o amplificare a migrației românești. Migrația și globalizarea aduc cu sine noi forme de căutare și de expresie a identității, care au tendința de a se cristaliza în jurul referințelor tradiționale prin punerea în scenă a alterității în spațiul global (a se vedea Jonathan Friedman, *Cultural Identity and Global Process*, Editura Sage, 1994). Cel mai scurt drum spre casă trece de multe ori prin click-ul pe un site de genul celor prezentate mai sus. Marea majoritate a SITO îndeplinesc și o funcțiune *memorială*, grație marelui număr de imagini, literatură ortodoxă, înregistrări video etc., putând răspunde astfel unei nevoi spirituale, de moment, a unei persoane migrante. Poate oare fi vorba de trăire religioasă în acest caz? Sau este vorba de o simplă satisfacere a unei curiozități de moment, de întreținere a unei legături simple, neimplicante, cu matricea spirituală originară? Proliferarea în viitor a unor astfel de site-uri, indiferent de „categoria” lor, nu va duce oare la un amalgam de stiluri și expresii, care dincolo de informare și prezentare a unei anumite viziuni a ortodoxiei, riscă să altereze grav mesajul inițial al acestei confesiuni?

În loc de concluzie

SITO reprezintă fără îndoială o formă de expresie a faptului religios contemporan; în schimb, ele par complet scăpate de sub controlul canonic al BOR, chiar dacă fiecare își afișează apartenența la Ortodoxie. Aceasta se întâmplă din cauza ambiguității raportului întreținut cu Tradiția, care în acest caz nu mai este un

mod de relaționare eficace cu corpul cel viu al Bisericii, ci mai degrabă un mod de revendicare a unei *identități ortodoxe* – de unde și impresia persistentă că unele SITO, dar și forumuri de discuție, sunt veritabile centre conservatoare și retrograde (fără a mai vorbi de derapajele politice și atitudinile violent antiecu-menice), în răspăr cu mesajul „oficial” al centrului de la București. Din cauza dezvoltării sentimentului de *apartenență fără angajament*, ele constituie o sursă importantă în generarea unui sentiment special de „*new-age* ortodox”, unul dintre principalele pericole la adresa ortodoxiei din zilele noastre. În acest ultim caz, oricât de generoase ar fi intențiile celor care le-au conceput, SITO nu sunt altceva decât un pas în plus în direcția secularizării crescânde, a superficializării mesajului creștin, ce se manifestă și în ortodoxie, cu întârzierea istorică de rigoare datorată pălăriei de plumb protectoare a comunismului.

Nota autorului: La baza scrierii acestui articol, parte dintr-o cercetare mai amplă, derulată în cadru academic, au stat următoarele site-uri și forumuri de discuție, selectate din marele număr de SITO disponibile: www.chiazna.com, www.miscarea.com, www.ortodoxie-catholicism.com, www.ortodoxie.as.ro, www.sfaturiortodoxe.ro, www.patriarhia.ro, și forumurile: Iulian Nistea (închis în august 2005) și Forumul „Sihastru”, [http//arhiva-ortodoxa.com](http://arhiva-ortodoxa.com).

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ ȘI DILEMELE ANGAJAMENTULUI POLITIC: ANII TREIZECI

Orice încercare de a aborda subiectul angajamentului politic al Bisericii Ortodoxe Române în anii treizeci riscă să se transforme rapid în polemică. Prezența pregnantă a Gărzii de Fier în peisajul politic al vremii, „contaminarea” memorială ce s-a produs din supraproducția dedicată vieții intelectuale din acei ani, precum și dificultatea găsirii unei căi de mijloc în abordare (este mult mai ușor să condamni Biserica decât să încerci să înțelegi cauzele profunde ale angajamentului său) au dus la această stare de lucruri. În rândurile ce urmează, vom încerca să prezentăm o parte din „cheile” ce stau la baza înțelegerii comportamentului politic al Bisericii din anii '30 și a consecințelor acestuia asupra evoluției și percepției Ortodoxiei românești.

În primul rând, este vorba de relația Biserica Ortodoxă-Stat. Inutil de menționat faptul că de-a lungul vremii s-a acumulat o imensă literatură dedicată acestui subiect. Abundență ce poate fi văzută și ca o veritabilă capcană, din cauza numeroaselor interpretări, adeseori contradictorii, ale acestui dificil binom. Explicațiile lui Serghei Bulgakov din cartea sa „Ortodoxia” ni s-au părut însă extrem de relevante. Dacă Statul și suveranul probează prin fapte că sunt „buni creștini”, Biserica se poate „apropia” de ei și poate revărsa asupra lor „binecuvântarea sa divină”. Puterea temporală este percepută ca o reprezentare a voinței divine, alegerea conducătorului înscriindu-se într-o logică extra-mundană. Atent la nuanțe, Bulgakov mai spune că acțiunea de contestare a

puterii temporale de către cea spirituală, precum și „supremația” unuia față de cealaltă nu se pot concepe teologic și canonic.

În practică însă, s-a găsit mereu o cale de acces a preoților la acțiunea politică individuală. Atunci când a fost vorba să se „alegă conducătorul”, după cum spune Bulgakov, opțiunea personală a preotului s-a găsit adesea în contradicție cu Sfântul Sinod și cu „strategiile” acestuia de a da un răspuns articulat în relația cu puterea din epocă. De altfel, subiectul implicării / neimplicării clerului în politică revine cu regularitate în dezbaterea publică de-a lungul întregii perioade interbelice, consecința directă a ambiguității intrinsece a raporturilor între Biserică și Stat, dar și a importanței reale pe care o avea Biserica în societatea anilor '30. În fine, adeziunea unui preot la un partid politic constituie un gest *individual* sau implică *ansamblul* Bisericii Ortodoxe? Întrebare dificilă, la care Bulgakov furnizează o parte din răspuns: „Nu există legătură imuabilă între Ortodoxie și un sistem de guvernare; ortodocșii pot avea diverse opinii și diverse simpatii politice, în funcție de conștiința cetățenească și inteligența acestora”. Ce-i drept, teologul rus face referință la marea masă a credincioșilor și nu în mod special la cler.

Interpretările „sociologice” ale angajamentului politic al preoților sunt adesea absente din studiile importante dedicate perioadei interbelice. Statutul de preot ortodox, contrar propagandei oficiale, nu a fost niciodată suficient de „valorizant” pe plan social, mai ales în regiunile sărace ale României Mari. Mediul în continuă schimbare din acea perioadă și modernizarea tardivă au impus adaptarea preoților la noile condiții. Politica constituia singurul mijloc de ascensiune socială la dispoziția lor, cu atât mai mult cu cât „ei (preoții) puteau influența decisiv masa aceasta amorfă, țărani chemați să voteze neavând nici cea mai mică educație politică”, după cum scrie fără menajamente Petre Pandrea în „Jurnalul” său. Orientarea politică a partidului conta mai puțin (multi preoți de țară făcând politică liberală, de exemplu), avantajele ce puteau fi obținute fiind mult mai importante.

CUPRINS

Introducere	5
Ortodoxia „virtuală”– ambiguitatea și limitele unui fenomen	13
Biserica Ortodoxă Română și dilemele angajamentului politic: anii treizeci	21
Biserica Ortodoxă și provocările viitorului	27
Un „suflet pentru Europa”: dimensiunea ortodoxă.....	35
Ordinea kitsch	41
Ortodoxie și secularizare	49
Secularizarea văzută din interiorul sistemului: câteva note de lectură	57
Scepticul identitar	63
Despre Europa, altfel	69
George Becali: charisma populistă	75
Criza icoanelor	83
În oglindă: mass-media și religia	93
Les catholiques à la loupe: despre utilitatea și limitele sondajelor religioase	99
Generația '90: despre religie și schimbare	105
Ortodoxie, intelectualism, intelectuali	113
Postmodernism pe înțelesul tuturor	121
Ortodoxia, „al doilea plămân” al Europei ?	129
Religia la muzeu și religia din muzeu	137
Bibliografie	145